

OGAHIIY IJODIDA ARUZ VAZNI VA UNING BADIHIY-POETIK XUSUSIYATLARI

Omonova O'

TDSHU: Sharq xalqlari tillari va adabiyoti instituti.

3 bosqich arab-ingliz yo'nalishi talabasi

Ilmiy rahbar: Saidova N

PhD, dotsent

MAQOLA MALUMOTI

ANNOTATSIYA:

MAQOLA TARIXI:

Received: 03.03.2026

Revised: 04.03.2026

Accepted: 05.03.2026

KALIT SO'ZLAR:

*aruz vazni, mumtoz
she'riyat, Ogahiy,
g'azal, bahr, ritm,
poetika, o'zbek
adabiyoti.*

Ushbu maqolada XIX asr o'zbek mumtoz adabiyotining yirik vakillaridan biri bo'lgan Muhammad Rizo Ogahiy ijodida aruz vaznining qo'llanish xususiyatlari ilmiy jihatdan tahlil qilinadi. Shoir g'azallarida qo'llangan aruz bahrlari, ularning ritmik tuzilishi hamda badiiy mazmun bilan uyg'unligi misollar asosida yoritiladi. Tadqiqot natijalari shuni ko'rsatadiki, Ogahiy aruz vaznidan nafaqat she'riy shakl yaratish vositasi sifatida, balki poetik fikrni chuqur ifodalash va badiiy ohangdorlikni ta'minlash vositasi sifatida ham mahorat bilan foydalangan.

Kirish

O'zbek mumtoz adabiyoti Sharq adabiy an'alariga tayangan holda rivojlangan bo'lib, unda aruz vazni muhim poetik tizim sifatida shakllangan. Aruz she'rining ritmik tuzilishini belgilabgina qolmay, uning musiqiyligini ham ta'minlaydi. Shu sababli mumtoz shoirlarning poetik mahorati ko'p jihatdan aruz vaznidan qanchalik mukammal foydalana olishlari bilan belgilanadi. XIX asr adabiyotining yirik namoyandalaridan biri bo'lgan Muhammad Rizo Ogahiy o'z ijodida aruz vazniini nihoyatda mukammal qo'llagan shoirlardan biridir. Uning "Ta'viz ul-oshiqin" devoni o'zbek mumtoz g'azalchilik an'alarining yorqin namunasi bo'lib, unda jamlangan g'azallar turli aruz bahrlari asosida yaratilgan. Aruz vazni va uning

mumtoz she'riyatdagi o'rni. Aruz vazni Sharq she'riyatining asosiy metrik tizimi hisoblanadi. U hijolarning cho'ziq va qisqa bo'lishiga asoslanadi. Ushbu tizim arab olimi Xalil ibn Ahmad tomonidan ilmiy jihatdan tizimlashtirilgan. Keyinchalik, u fors va turkiy adabiyotlarda keng qo'llanib, mumtoz she'riyatning asosiy ritmik mezoniga aylangan. Mumtoz adabiyotda ramal, hazaj, rajaz, muta'qorib kabi bahrlardan keng foydalanilgan. Har bir bahr o'ziga xos ritmik xususiyatlarga ega bo'lib, she'rning ohangini belgilaydi.

Ogahiy ijodida g'azal janri yetakchi o'rin tutadi. Shoirning ko'plab g'azallari aruz vaznining ramal va hazaj bahrlari asosida yozilgan. Masalan, Ogahiy g'azallaridan birida quyidagi bayt uchraydi:

Ishqing g'amida diydayi giryonima rahm et,
Hajring tunida nolayi afg'onima rahm et

Mazkur bayt mazmunan diniy-falsafiy ruhga ega bo'lib, unda insonning barcha ehtiyojlari Allohga bog'liqligi ta'kidlanadi. Aruz tahliliga ko'ra ushbu bayt ramal bahrining quyidagi shakliga mos keladi: foilotun foilotun foilotun foilun.

Ogahiy she'riyatining muhim xususiyatlaridan biri — vazn va mazmun uyg'unligidir. Shoir aruz vaznini tanlashda she'rning g'oyaviy mazmunini hisobga oladi. Ishqiy g'azallarda yumshoq va ohangdor bahrlardan foydalanadi. Pand-nasihati ruhida she'rlarda esa vaznning ritmik barqarorligi kuchliroq seziladi. Ogahiy g'azallarida tashbeh, isti'ora, mubolag'a va tazod kabi badiiy san'atlar aruz vazni bilan uyg'un holda qo'llanadi. Natijada she'r nafaqat mazmunan, balki ritmik jihatdan ham mukammal badiiy shakl kasb etadi.

Ogahiy ijodida aruz vazni faqat metrik tizim emas, balki estetik vosita sifatida ham muhim rol o'ynaydi. Shoir aruz vazni orqali she'rda musiqiylik va ohangdorlikni yaratadi. Bu esa uning poetik mahoratini ko'rsatadi. Shoir aruz vazni yordamida ritmik uyg'unlikni yaratib, poetik tasvirni yanada ta'sirchan qiladi. Natijada, Ogahiy g'azallari o'zbek mumtoz she'riyatining yuksak namunalaridan biri sifatida e'tirof etiladi.

Xulosa

Muhammad Rizo Ogahiy ijodi aruz vaznining badiiy imkoniyatlarini yorqin namoyon etgan mumtoz she'riyat namunalaridan biridir. Shoir g'azallarida aruz tizimining turli bahrlari qo'llanib, ritmik uyg'unlik va estetik mukammallik yaratilgan. Ogahiy aruz vaznidan nafaqat texnik vosita sifatida, balki poetik fikrni chuqur ifodalash vositasi sifatida ham foydalangan. Ogahiy ijodini aruz tizimi nuqtai nazaridan o'rganish o'zbek adabiyotining poetik an'analarini chuqur anglashda muhim ilmiy ahamiyatga ega.

Foydalanilgan adabiyotlar

1. Ogahiy. Ta'viz ul-oshiqin devoni.
2. Ogahiy. Tanlangan asarlar. Toshkent.
3. Ogahiy. Asarlar. Toshkent: Sharq nashriyoti.
4. Mumtoz o'zbek adabiyoti tarixi.
5. Aruz ilmi asoslari bo'yicha ilmiy tadqiqotlar.

